

חינוך ולדורף (חינוך אנתרופוסופי)

גלעד גולדשמידט*

<https://doi.org/10.54301/YJPP7019>

מילות מפתח: חינוך ולדורף; חינוך אנתרופוסופי; רודולף שטיינר; אנתרופוסופיה

2023, כולל זרם חינוכי זה כ־150 גנים, 35 בתי ספר יסודיים, 9 תיכונים ושש הכשרות מורים. במכללה האקדמית ע"ש דוד ילין בירושלים ובמכללה האקדמית 'אורנים' בטבעון הכשרת ולדורף משולבת גם בלימודי התואר הראשון וגם בלימודי התואר השני. כל בתי הספר וחלק מהגנים מוכרים ופועלים כבתי ספר ממלכתיים-ייחודיים, זאת לאחר שבשנת 2017 הוסדר הסכם עם משרד החינוך על הכרה בעקרונות ובמתודות ולדורף.

המחשבה החינוכית מאחורי שיטת חינוך ולדורף

יישום מחשבה התפתחותית. חינוך ולדורף מבוסס על התפיסה ההתפתחותית שפיתח שטיינר (גולדשמידט, 2010; שטיינר, 1987). תפיסה זו, שדומה בקוויה העיקריים לתפיסות התפתחותיות אחרות: פיאז'ה, אריקסון, קולברג (Ginsburg, 1982), נשענת על מחקריו הרחניים של שטיינר. על פי תפיסתו יש לחלק את הילדות לשלושה פרקי זמן עיקריים, ובכל אחד מהם הדגש הוא על איכויות פנימיות וחיצוניות אחרות. שטיינר ראה מעין בנייה איטית של שלבי התפתחות, כך שכל שלב נבנה על השלב הקודם ומתבסס עליו. רק אחרי שהשלב ההתפתחותי מתמחה והאתגר ההתפתחותי מתבסס, יכול השלב הבא להתפתח כראוי (גולדשמידט, 2010; Easton 1997).

לפי משנתו של שטיינר, בשבע השנים הראשונות הדגש בהתפתחות הילד טמון בחוויות חושים, תנועה, פעילות ומשחק חופשי מלא דמיון. הדגש הוא על חיקוי של המעשים הנעשים סביב הילדים וניסיון ליצור כמה שיותר פעולות, מעשים ועבודות בעלי משמעות, כך שהילדים יפנימו את החוכמה והחשיבה באמצעות פעילות ותנועה ולא באמצעות תודעה ערה. שטיינר ראה בחינוך שכלתני, בידע מופשט ובלמוד אקדמי בגיל זה פגיעה בהתפתחות הילד ובמשימתו העיקרית: בנייה של הגוף הפיזי במובן הרחב ביותר.

בגני ולדורף מכוונים את הילדים למשחק חופשי, לפעילויות של בנייה, הכנת אוכל, עבודה בגינה, טיולים בטבע וכל מה שחושף את הילדים לאווירה פעילה והרמונית. כמו כן יש חשיבות גדולה לפעילות אומנותית יוצרת, כגון ציור, כיוור, שירה, דרמה, דקלום, מלאכות יד פשוטות כמו סריגה ורקמה וכדומה. מקום נכבד יש בהוויית הגן לכל הקשור לסיפור סיפורים, וזאת באופן חופשי ללא טקסט וכך שאותו סיפור מסופר שוב ושוב במהלך תקופה ארוכה בת כמה שבועות. הסיפור החופשי ללא טקסט

חינוך ולדורף מושתת על הפסיכולוגיה ההתפתחותית של רודולף שטיינר (Rudolf Steiner 1861-1925). שטיינר, יליד קרואטיה של היום, היה איש רוח, עיתונאי, פילוסוף ומיסטיקאי (Barnes, 1995). הוא ייסד בתחילתה של המאה ה־20 את האנתרופוסופיה. את האנתרופוסופיה ראה שטיינר כ"מדע רוח מודרני", כדרך מדעית להעמיק במישורים רוחניים שנסתרים מהתודעה הרגילה; מישורים שלטענתו מסייעים בהבנה של חיי האדם, של תהליכי הטבע ושל התפתחות ההווה (שטיינר, 1995; 1988).

בית ספר ולדורף הראשון הוקם בשטוטגרט שבגרמניה בשנת 1919, כאשר בעל מפעל לסיגריות בשם 'ולדורף-אסטוריה' ביקש משטיינר להקים בית ספר עבור ילדי פועליו (מכאן גם השם 'חינוך ולדורף'). זאת לאחר שכבר קודם לכן הציע שטיינר במסגרת כמה סדרות של הרצאות בכל רחבי אירופה להפרות את החינוך בעזרת האנתרופוסופיה (שטיינר, 1987). שטיינר עצמו ניהל את בית הספר במשך כשש שנים עד למותו והיה שותף להתוויית דרכו החינוכית בישיבות מורים, בגיבוש תוכניות לימוד ובליווי מורים.

כבר בשנים הראשונות לקיומו של בית הספר הראשון קמו ברחבי גרמניה, שווייץ, אנגליה, הולנד וניו יורק בתי ספר ולדורף נוספים. עם עליית השלטון הנאצי בגרמניה נאסרה הפעילות האנתרופוסופית ונסגרו בתי ספר ולדורף בגרמניה ואחר כך בכל שטח הכיבוש הנאצי באשמה שהם מעודדים אינדיבידואליות ודרכם רחוקה מהאידיאולוגיה הנאצית (Werner, 1999). לאחר מלחמת העולם השנייה צמחה תנועת ולדורף בגרמניה ובארצות שונות באירופה המערבית. משנות ה־80 של המאה שעברה החלה צמיחה משמעותית ומהירה בכל רחבי הגלובוס, וכיום ישנם אלפי גנים ומעל 1200 בתי ספר ולדורף בכל רחבי העולם.

בארץ זרם זה התחיל בסוף שנות ה־80 של המאה שעברה בשני גנים קטנים, אחד בירושלים ואחד בהרדוף. כיום, בשנת

גם בתקופת התיכון סדר היום של בני הנוער הוליסטי ושלם ככל האפשר, והוא כולל סדנאות מלאכה, כמו נגרות, צורפות, כדרות, תפירה; תחומי אומנות מגוונים כמו שירה, מוזיקה, דרמה, ציור, פיסול ומיצגים שונים וגם לימוד עיוני מלא עניין: לימוד המשלב מיזמים, עבודה סדנאית, עובדות חקר ושילוב של מספר תחומי ידע סביב נושא מסוים. במקביל מושם דגש על מיזמים לימודיים וחברתיים בתוך בית הספר ומחוצה לו.

על פי סכמה התפתחותית זו, אין בחינוך ולדורף מענה פשוט וחד־משמעי לשאלות החינוך הגדולות. לדוגמה, הקשר בין המחנך והילד, החופש והבחירה של התלמידים, מתודות הלמידה ואמצעיה, מקומו של היחיד אל מול הקבוצה ועוד. שאלות אלה מונחות על ציר התפתחותי ועוברות שינוי ואפילו גלגולים בשנים שמהגן ועד לסיום התיכון (שטיינר, 1987).

• **ראייה הוליסטית של הילד ושל תהליכים חינוכיים.** בכתביו החינוכיים כתב שטיינר שוב ושוב על חינוך והוראה מתוך האדם השלם. כוונתו בראייה הוליסטית היא ראייה רב־צדדית של תהליכי הוראה, חינוך וליווי ילדים. ראייה הוליסטית זו מוצאת את ביטוייה במאפיינים רבים של בתי ספר ולדורף. בין השאר מדובר על איזון בין תחומים עיוניים, אומנותיים וגופניים במערכת הלימוד; על כך שכל התלמידים עוברים עד לסיום בית הספר את כל תחומי הלימוד (סדנאות מלאכה מגוונות, מגוון של תחומי אומנות, ידע עיוני רחב, מיזמים חברתיים ועוד) ומתחנכים דרך מישורי עשייה ולימוד רבים ומגוונים, ללא בחירה וללא התמקצעות; על סדרי יום, שבוע, חודש ושנה שמאפשרים עבודה מאוזנת, הרמונית ומתאימה לאיכויות השונות של היום והשנה; על שילוב של כל הגילים, במידת האפשר, מהגן ועד לסוף כיתה יב באותו קמפוס לימודי ועל שילוב של תלמידים עם צרכים מיוחדים בבית הספר כחלק מהותי מהנוף האנושי החינוכי שעל כל ילד לפגוש.

• **חשיבות החוויה האמנותית בכל תהליך של הוראה וחינוך.** המונח 'אומנות החינוך' חוזר פעמים רבות בהרצאותיו ובכתביו החינוכיים של שטיינר (Goldshmidt, 2017). הוא התייחס לתפקידה המכריע של האומנות ולתהליכים האומנותיים בבית הספר מכיוונים שונים. בין השאר הוא דיבר על הנקודות האלה: האומנות עשויה להעצים את הרגשות ולטפחם; חינוך אומנותי מחזק את כוחות הרצון והעשייה ומטפח אנשים עם יוזמה וכוחות חיים; על ידי איזון בין 'האדם העליון' ל'האדם התחתון' (כלומר בין תהליכי תודעה לתהליכי פעילות ועשייה) דרך פעילות אומנותית־ריתמית ניתן לחזק ולטפח את הבריאות של הילד.

היצירה האומנותית משמשת אמצעי מתודי משמעותי ביותר בשנות בית הספר היסודי, כך שכל שיעור הוא למעשה אומנות, והאומנות משרה מרוחה על כל השיעורים. כמעט כל נושא לימודי בשנים אלו נלמד באמצעות תנועה, מוזיקה, ציור ורישום, משחקים ודרמה. כמו כן האומנות גם נלמדת ונעשית בפני

חשוב כדי לאפשר קשר עין עם הילדים, אלתור ושינוי לפי הנסיבות ויצירת סיפורים חופשית ודינמית.

מכל האמור לעיל ברור שבגני ולדורף אין הכנה לבית ספר ואין פנייה ללימוד מופשט של מושגים בוגרים. מבחינת חינוך ולדורף ההכנה הטובה ביותר לבית הספר ולחיים בכלל היא התפתחות הרמונית ומיצוי השלב שבו נמצאים הילדים. כמו כן בגני ולדורף נמנעים ממסכים וממדיה ומשתמשים בטכנולוגיות פשוטות ככל האפשר, משום שמהות הטכנולוגיה היא הקלה על חיי האדם. תרבות המסך מצמצמת את הפעלת הדמיון - תנועה פנימית ואת הפעלת הגוף - תנועה חיצונית. בגנים ברוח ולדורף המגמה היא לעודד ככל הניתן תנועה פנימית וחינוכית, ולכן משתמשים בטכנולוגיות פשוטות, מעודדים משחק חופשי מלא דמיון, יוצאים לטבע ולפעילות גופנית ונמנעים ממדיה.

בפרק הזמן ששטיינר כינה "אמצע הילדות" מגיל 6-7 ועד גיל 13-14, שמים דגש על טיפוח החוויה הנפשית-רגשית של הילד, על טיפוח קשריו וכישוריו החברתיים ועל חיזוק ועידוד כוחות הדמיון והיצירה. לשם כך המליץ שטיינר להפוך את האומנות לכלי ההוראה המרכזי ולעשייה המרכזית בשנים אלו. בכיתות היסוד של בית הספר היסודי נמצאת הפעילות היצירתית-אומנותית במוקד, וכל תחומי הידע מועברים באמצעות מוזיקה, שירה, דקלום ומשחק, ציור, פיסול ומלאכות יד מגוונות.

דגש רב מושם על הקשר בין המחנכים לתלמידיהם, והם מלווים את קבוצת התלמידים במשך זמן ארוך בן כמה שנים. שיטות ההוראה בכל תחומי הידע והעשייה נשענות על עקרונות חינוך ולדורף ללא ספרי לימוד מקובלים, והן מתבססות מתוך הקשר בין המורים לתלמידים ומהצרכים העמוקים של האחרונים. השאיפה היא תמיד לפנות קודם כל לחיי הרגש של הילדים בסיפורים, במשחקים, בתנועה גופנית ובמשחקי חברה, ורק אחר כך בתהליך ארוך בן כמה ימים להגיע למושג הלימודי עצמו. כך לדוגמה לימוד אות אחת בכיתה א' אורך כמה ימים, כך שביום הראשון מובא סיפור הקשור לצורת האות (למשל סיפור על השמש), ביום השני מציינים את השמש, וביום השלישי מוציאים מצורת השמש את האות ש"ן. תהליכי ההערכה - אישיים, איכותיים ולא משווים.

בשבע השנים הבאות, בגילי התיכון, שמים את הדגש על לימוד מלא עניין והשראה של העולם, על עשייה חברתית, על יוזמה ועשייה בתחומי היצירה השונים ועל חיזוק וטיפוח הזהות האישית של כל נערה ונער. אחד הכלים המרכזיים בתקופה זו הוא השיח גם בין המחנכים לבני הנוער וגם בינם לבין עצמם. השיחה עומדת במוקד כל תהליך חינוכי ולימודי. כמו כן נפתחות אפשרויות בחירה והתמקדות בתחומים אלו ואחרים. כך למשל יכולה נערה לבחור לעבוד בסדנת צורפות חלק גדול מזמנה או לחלופין להרחיב לחמש יחידות את לימודי המחשבים בלימוד עצמי או קבוצתי.

משני כיוונים עיקריים: ראשית קשרו להשקפת העולם האנתרופוסופית, שעליה הוא מתבסס במובנים רבים, שנית עובדת היותו חינוך אליטיסטי המכוון בעיקר לאוכלוסיות מבוססות ומשכילות. ארחיב על שניהם.

חינוך ולדורף צמח מתוך השקפת העולם האנתרופוסופית, ושטיינר עצמו הדגיש את חשיבותו של קשר זה בהרצאות ובשיחות רבות (Steiner, 1980). האנתרופוסופיה נשענת ברובה על מחקריו הרוחניים של שטיינר, שהיו מחקרים תודעתיים-רוחניים והתבססו על חוויה מיסטית-אזוטריה, שאינה זוכה להכרה מדעית ואמפירית (Zander, 2007). חוקרים רבים ראו בחינוך ולדורף ובפסיכולוגיה שעליה הוא נשען חסרי ביסוס מדעי (כהן, 1983).

עיקר ביקורת החוקרים מכוונת בדיוק לנקודה זו במרחב דובר הגרמנית, שבו חינוך ולדורף כבר פועל מעל למאה שנה ומהווה את זרם החינוך האלטרנטיבי המבוסס והגדול ביותר. טענתם היא שהסתמכותו של חינוך ולדורף על האנתרופוסופיה אינה מדעית וצובעת חינוך זה בקו דתי, מיסטי ואמוני (Schieren, 2015). חוקרים אלו מבקשים לנתק את כל הקשור ליישומים של חינוך ולדורף, כמו שיטות הוראה, שילוב אומניות וכיוצא בזה מהשקפת העולם העומדת בבסיסו ולהעמידו על בסיס מחקרי ומדעי מקובל.

ביקורת מכיוון שונה מופנית לחינוך ולדורף עקב התבססותו ברוב ארצות העולם כחינוך פרטי, יקר ואליטיסטי. ואכן חוץ מארצות בודדות (ניו זילנד, סקנדינביה, הולנד ולאחרונה ישראל) פועלים הגנים ובתי ספר ולדורף כמוסדות פרטיים שמכוונים מראש לקבוצות אוכלוסייה עשירות ומבוססות. עד לשנים האחרונות הייתה התמונה בארץ דומה. בכך פוגע זרם חינוך ולדורף בעיקרון השוויון שמייצג החינוך הממלכתי. תהליכי המיון של התלמידים ושכר הלימוד הגבוה יחסית פוגעים גם בבתי ספר ממלכתיים, משום שתלמידים משכבות אמידות עוזבים אותם לטובת בתי ספר ולדורף (ביאליק, 2020; קיזל 2012).

בשנים האחרונות ישנו ניסיון בקרב תנועת חינוך ולדורף בעולם ובארץ לתת מענה לביקורות אלו. לשאלת הביסוס המדעי והקשר עם השקפת העולם האנתרופוסופית נעשה מאמץ לבסס חינוך זה באופן מדעי במחקרים מכיוונים שונים: מחקרי בוגרים, מחקרים על שאלות מתודיות וארגוניות ומחקרים פילוסופיים עיוניים.

גם בנושא הפנייה לשכבות אוכלוסייה אמידות ומתבדלות בלבד ישנה התפתחות בעולם ובארץ. בעולם מדובר על פתיחת בתי ספר ולדורף עבור ילדי פליטים, שילוב של ילדים עם צרכים מיוחדים בכיתות האם ועבודה באזורים עירוניים עניים וטעוני טיפוח. בארץ מתחזקת מגמה להקים בתי ספר וגני ולדורף

עצמה, ושיעורי אומנות מגוונים מלווים את סדר היום והשבוע בכל גילי בית הספר, כך שבכל יום לימודים יש לפחות שיעור אומנותי אחד או התנסות אומנותית אחת. כמו כן מושם דגש רב בגנים ובבתי ספר ולדורף על הפן האסתטי ועל סביבה לימודית יפה ומעוצבת ככל האפשר (הרווד, 2007; שטיינר, 1987; Goldshmidt, 2017).

• **שילוב אוכלוסיות שונות.** כבר בבית הספר ולדורף הראשון הייתה כיתה לילדים בעלי צרכים מיוחדים, שלא היו מסוגלים להשתלב בכיתות הרגילות (Hofrichter, 2002). בתי ספר ולדורף רואים בשילוב של אוכלוסיות מגוונות, קרי ילדים בעלי צרכים מיוחדים, ילדים בעלי רקע חברתי-כלכלי קשה, ולדי מהגרים וילדים בעלי ליקויי למידה קשים, אידאל אנתרופוסופי ראוי להגשמה. אידאל זה מדגיש את הפוטנציאל החיובי שיש בשילוב ילדים בעלי צרכים מיוחדים הן להם עצמם הן לילדים בעלי התפתחות תקינה.

• **ניהול משותף: 'רפובליקה של מורים'.** בישיבות המורים ובסמינרים שקיים שטיינר עם מורי בית הספר ולדורף הראשון הוא תרגל עימם שוב ושוב צורות של ניהול משותף: כל ההחלטות התקבלו במְסָקָם (קונצנזוס) או בהצבעה, השאלות החינוכיות והניהוליות הובאו תמיד לצוות המורים לשם הכרעה, ומורים שונים קיבלו על עצמם תחומי אחריות ניהוליים בתחום זה או אחר. שטיינר העמיד את עצמו בתפקיד של יועץ או מלווה ולא של מנהל בסגנון היררכי כלפי צוות המורים. אידאל זה של 'ניהול אופקי' מיושם כמעט בכל מוסד חינוכי שעובד בהשראה אנתרופוסופית (בקמן והאן, 2020).

השאיפה היא שכל מורה יהיה מנהל, שאחריות לבית הספר והרגשת השייכות אליו יהיו חזקות ונוכחות ככל האפשר בקרב צוות המורים. בכיתות הגבוהות בבית ספר התיכון שותפים לצדדים ניהוליים שונים גם התלמידים.

• **תהליכי לימוד מתכללים במהלך של תקופות.** מאפיין מהותי נוסף של בית ספר ולדורף הוא מה שמכונה 'תקופות הלימוד'. מערכת בית הספר מעוצבת כך שהשעתיים הראשונות בכל יום לימודים (כך בבית הספר היסודי, ובתיכון יש תקופה נוספת בצוהרי כל יום) מוקדשות לאותו מקצוע במשך שלושה עד חמישה שבועות. התלמידים עוברים בצורה זו את נושאי הליבה בתהליך לימודי מתמשך, מעמיק ורצוף. הלימוד התקופתי, שחוזר על עצמו מדי יום, מאפשר לימוד תכלולי (אינטגרטיבי), שילוב של תחומי ידע שונים באותו נושא ובעיקר התמקדות לימודית וחוייתית באותו נושא והעמקה בו.

ביקורת ואתגרים לעתיד

חינוך ולדורף נתון מאז היווסדו, לפני יותר ממאה שנה, לביקורת

Goldshmidt, G. (2017). *On The Unique Place of Art in Waldorf Education*. *European Journal of Education studies*, 3, 8, 37-49. <https://oapub.org/edu/index.php/ejes/article/view/848oapub.org/edu/index.php/ejes/article/view/848>.

Schieren, J. (2015). Anthroposophy and Waldorf Education, a Dynamic Relationship. *Rose*, 6, 2, 139-149.

Steiner, R. (1980). *Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik*. Rudolf Steiner Verlag.

Werner, U. (1999). *Anthroposophen in der Zeit des Nationalsozialismus, Oldenbourg*. Gruyter. <https://doi.org/10.1524/9783486831023>

Zander, H. (2007). *Anthroposophie in Deutschland*. Vandenhoeck & Ruprecht.

באזורי מצוקה ולעודד אלמנטים של חינוך ולדורף בבתי ספר ממלכתיים בכל מגזרי האוכלוסייה.

בהמשך למגמה זו, בכל המוסדות האקדמיים שבהם קיימים לימודי ולדורף - בארץ (במכללות 'דוד ילין', 'אורנים' ו'תל חי') ובעולם*, לומדים את עקרונות חינוך ולדורף ויישומיו לא רק סטודנטים המיועדים להיות מורים בבתי ספר ולדורף, אלא כל מי שמעוניין בהיכרות עם דרך חינוכית זו. בחלק מהמוסדות מדובר על לימודי חובה כחלק מהיכרות עם שיטות חינוך חלופיות. כמו כן, הסטודנטים המסיימים את ההכשרות רואים פעמים רבות את שליחותם בהטמעת אלמנטים ומתודות מחינוך ולדורף בבתי ספר ציבוריים במגזרים חברתיים מגוונים.

המקורות

בקמן, א' והאן, ר' (2020). בית ספר ולדורף, שאלות של ניהול ומנהיגות. *במעגלי חינוך, מחקר עיון ויצירה*, 9, 1-14.

גולדשמידט, ג' (2010). *עולמה של הילדות*. הרדוף.

הרווד, ס' (2007). *טיפוח האדם בילדות - עיונים בחינוך ולדורף*. הומני.

כהן, א' (1993). *ספר ושמו אדם - עיונים במחשבת החינוך ההומניסטי*. אוניברסיטת חיפה.

שטיינר, ר' (1987). *חינוך הילד לאור מדע הרוח*. הוצאת מיכאל.

שטיינר, ר' (1988). *גוף, נפש ורוח*. הוצאת מיכאל.

שטיינר, ר' (1995). *מדע הנסתר*. תלתן.

Barnes, H. (1995). A Life for the Spirit. *European Journal of Education Studies*, 3, 8, 36- 50.

Easton, F. (1997). Educating the whole child 'head, heart and hands': Learning from the Waldorf experience. *Theory into Practice*, 36, 87-95. <https://doi.org/10.1080/00405849709543751>

Ginsburg, I. (1982) Jean Piaget and Rudolf Steiner: Stages of Child Development and Implications for Pedagogy. *Teachers College Record*, 84, 327-337. <https://doi.org/10.1177/016146818208400204>

* ראה ארגון הכשרות אקדמיות ברוח חינוך ולדורף ברחבי העולם: <https://www.inaste-network.com>